

A GRAN COALICIÓN FIDALGA

Nobreza endogámica no Senado e no Congreso

Xavier Brisset Martín

Designados pola rexenta en 1834, varios representantes da nobreza galega participaron no Estamento de Próceres do Reino que, pouco despois, se denominou Senado.

Neste artigo fixarémonos nunha das primeiras familias políticas do sistema constitucional. Aquela que constituíron, vía matrimonial, os marqueses de Aranda, San Martiño de Ombreiro e Santa Cruz de Ribadulla e os condes de Priegue, Maceda e San Xoán. Todos eles con algún tipo de interese nos pazos da provincia da Coruña. Gran coalición fidalga que, ao redor de 4 próceres, sumou máis de 40 representantes na alta política¹.

Morto Fernando VII aos 49 anos, a súa viúva Mª Cristina de Borbón que contaba 27, decide rexentar o reino en nome da súa filla Sabela II, infanta de tres anos. Acosada polo seu cuñado Carlos de Borbón - catro anos menor que o defunto - que pretendía sustituílas no trono, encabezaron, nai e tío, os dous bandos que se enfrontaron na primeira das tres Guerras Carlistas (1833-1839).

Ao redor de Carlos (V) e o seu ideario absolutista, xuntáronse as forzas que, décadas atrás, tan ben serviran ao seu irmán, conseguindo abolir os avances constitucionais de Cádiz, retomándolles os privilexios ás vellas institucións do Antigo Réxime ao tempo que perseguían, encadeaban e executaban os líderes liberais.

Pola banda dos isabelinos, os políticos perseguidos polos 100.000 fillos de San Luis, exiliados ou agochados en sociedades secretas que, tras ser amnistiados, pretenden

1. Os datos pertinentes para realizar estas árbores xenealóxicas foron recollidos da seguinte bibliografía: MARTÍNEZ BARBEITO, Carlos. 1978. *Torres, pazos y linajes de la provincia de La Coruña*. A Coruña. Deputación provincial. BARREIRO FERNÁNDEZ, Xosé R., Coord. Tomos I e II. 2003. *Parlamentarios de Galicia. Biografía de deputados e senadores (1810-2003)*. Santiago de Compostela. Parlamento de Galicia e Real Academia Galega.

consolidar un réxime constitucional que obrigara á monarquía a compartir o poder coas novas clases emerxentes.

En ambos os bandos, arriba, abaixo, a dereita e a esquerda, nun indescifrible boureo de sables, militares de toda graduación e condición. Dende o íntegro, que equivocado ou non, se xogaba todo por un ideal até o aspirante a dictador.

De acordo cos liberais, Mª Cristina asina a convocatoria ás Cortes Xerais do Reino por medio do Estatuto real de 10 de abril de 1834, decidindo que estas estarán formadas polo Estamento de Próceres do Reino e o Estamento de Procuradores do Reino, que poucos anos despois, na Constitución de 1837, se denominaron Senado e Congreso.

Para ser un dos 111 próceres era preciso estar nos chanzos superiores da xerarquía católica (doce), posuír título nobiliario de Castela ou “Grandeza de España” (sesenta e oito), ser gran terratenente ou burgués especialmente rico, ademais de méritos persoais, entre os que sen dúbida se esixía a militancia anticarlista.

O corte de riqueza para os próceres se marcábase na renda anual de 60.000 reais que se reducía á 1/5 parte para os aspirantes a ser procuradores.

Como ambos estamentos tiñan as mesmas competencias lexislativas, a Cámara de Próceres do Reino semella garantir o dereito de expresión e decisión da alta aristocracia, dos magnates económicos e da xerarquía eclesiástica non carlista.

Pero segundo rastrexamos as árbores xenealóxicas dos lexisladores da Cámara Alta, vemos como neses duros tempos de guerras civís, pronunciamentos e revoltas, entre constitución e constitución, hai tempo e ocasión de acordar favorables enlaces matrimoniais. Os descendentes dos próceres cruzan os apelidos (e as súas riquezas) de forma case sistemática. Esta práctica non era ningunha novidade pois era unha das razóns de existencia da corte palaciana dos absolutistas. Pero trasladada o novo Estamento, e inmediatamente ao Senado, permitiu a perpetuación no poder da aristocracia acaudalada que así se adaptaba, e se aproveitaba, das novas circunstancias políticas.

O seguinte paso se darase coa Constitución de 1845 que crea a figura de senador vitalicio por designación real. De carácter hereditario, dará lugar ao senador por dereito propio, que evitaba o encordio da reelección, podendo considerarse como o máximo título concedido pola monarquía constitucional e o liberalismo burgués, para adorno dos brasóns nobiliarios. Así, o Senado converteuse nun inaccesible castelo roquedo na defensa dos intereses de clase e no paradigma do nepotismo, para escándalo dos rexenera-

cionistas que, a principios do s. XX, denunciaban que o sistema constitucional, nacido para outros fins, derivara nun absolutismo oligárquico².

Así podemos acoutar entre 1834 e 1845 o período de asentamento da alta aristocracia no novo marco político. Tras superar desconfianzas e filias carlistas, a nobreza fixo do Senado o seu nicho elitista.

Non todos os nobres e fidalgos galegos ou descendentes de galegos, que participaron activamente nas cámaras lexislativas naqueles anos iniciáticos, tiveron un comportamento homoxéneo. Houbo próceres como os betanceiros **Jacobo María Parga y Puga** e **Nicolás Roldán Rioboo**, que unha vez retirados da actividade pública, as súas familias non volveron a ocupar esas prazas.

Outros fidalgos–senadores seguiron ese exemplo de discreción, como **Joaquín Tenreiro Montenegro** do pazo de Bañobre, I conde de Vigo, secretario do Senado nalgúnhas lexislaturas; **Antonio Quiroga Hermida**, xeneral e compañeiro de Riego, nacido no pazo de S. Tirso de Mabegondo; e **José María Moscoso de Altamira**, I conde de Fontao, señor de Santa Marta de Babío e presidente do Senado en 1837-40 e 1844-45. Os tres, protagonistas destacados da alta política, tampouco deixaron familia estable nas institucións lexislativas.

Outros fidalgos – sen ser exhaustivos - como os señores dos pazos de Almeiras (Culleredo), Santa Cruz de Mondoí (S. Pedro de Oza), Ramil (Carballo), As Pallas (Carballo), Sobrecarreira (Cambre) e Cereo Vello (Coristanco) e os Quiroga de Meirás (Sada), limitáronse a curtas incursións no Congreso; e os Caamaño, Suárez de Deza e os marqueses de Leis no Senado.

Pero a práctica máis frecuente foi realizar enlaces favorables con outras familias nobres, acumulando riquezas e influencias que permitiran a constante presenza entre os núcleos do poder.

Os marqueses de San Sadurniño, de Bendaña, da Serra, de Camarasa, o duque de Gor e o conde de Altamira, son exemplos da política de vicaría que permitiu a esas familias, de orixes e intereses fidalgos, perpetuarse no Senado. Todos eles protagonizaron repetidos e soados enlaces coa nobreza non galega, o que lles abriu o firmamento nobiliario da corte. En total os enlaces das 5 primeiras familias citadas neste parágrafo implicaron a 18 próceres e 60 senadores, mentres que na última delas, os condes de Altamira,

2. COSTA, Joaquín, 1902. *Oligarquía y caciquismo*, Ateneo de Madrid. Consultada pax. 98, edición 1975. Madrid. Ediciones de la revista de trabajo.

interactuaron nada menos que 7 próceres e 22 senadores. En termos actuais, todo un grupo parlamentario³.

Pero outro colectivo de nobres galegos seguiu criterios diferentes para chegaren aos mesmos obxectivos. Tamén participaron nesas primeiras promocións de políticos constitucionalistas e utilizaron a vía matrimonial, pero preferiron ser autóctonos, enlazando entre familias galegas de similar poderío.

Os marqueses de Aranda, San Martiño de Ombreiro e Santa Cruz de Ribadulla e os condes de Priegue, Maceda e San Xoán, uniron os seus descendentes de maneira que, partindo de 5 próceres, chegaron a contar con 21 senadores e 17 congresistas; garantíndolles unha importante e constante presenza nas cámaras lexislativas.

Eles, que son os protagonistas deste artigo, integraron o que podemos denominar a **Gran Coalición Fidalga**.

Como contrapunto, e atendendo ás orixes eumeses do condado de Andrade, vemos unha familia que se destacou por procurar enlaces cada vez máis afastados, até que a cámara dos próceres inuíu para sempre dúas das máis grandes fortunas do Reino.

O XVII CONDE DE ANDRADE

Agora non se lle reconece maior relevancia a que a duquesa de Alba tamén ten os seus intereses mariñáns, pero seu bisavó, **Jacobo Fitz-James Stuart y Ventimiglia**, XVII conde de Andrade, si debía concederlle certo valor pois con 25 anos recién cumpridos – idade mínima requirida–, cando desexaba ser deputado a cortes e podía escoller practicamente o distrito electoral que quixera, optou presentarse polo de Pontedeume, onde tiña e teñen o castelo de Naraío e o de Andrade, ademais do pazo na vila que o seu neto vendeu no 1905 e foi derrubado nos 30. Polo tanto saíu elixido no 1846 e 1850, como representante eumés. Entres estas dúas eleccións casou con Mª Francisca Palafox Portocarrero, unindo, para o fillo de ambos, o ducado de Alba e o condado de Montijo. O matrimonio puido ser concertado 14 anos antes cando, os entón xefes de ambas casas, pais dos noivos, compartían a dignidade de próceres do Reino.

Cinco anos despois da voda, a súa cuñada, María Eugenia, casou con Carlos Luis Napoleón Bonaparte, emperador dos franceses e coñecido por Napoleón III.

3. Estes casos son presentados en: BRISSET MARTÍN, Xavier. 2012. “Do pazo ao Senado” *Sangue fidalga na oligarquía hispana*. “Anuario Brigantino” nº 35.

A experiencia na corte parisina non durou moito na familia, pois falecido o marido (1873) e seis anos despois - xa na III República - o único fillo que tivo, María Eugenia de Montijo refuxiouse en Biarritz. Morreu no pazo de Liria en Madrid no 1920. O seu corpo foi trasladado a París.

Volvendo ao duque de Alba, ilustre representante eumés, nas tres seguintes eleccións presentouse por Madrid até que en 1858 decidiu ocupar o seu escano no Senado por dereito propio. Traxectoria semellante seguiron seu fillo Carlos María e o seu neto Santiago. Ambos experimentaron ser deputados e senadores. O último, pai da mediática e incombustible Cayetana de Alba, foi político de gran constancia, pois agás no período republicano, estivo sempre presente nalgunha das institucións lexislativas: Congreso, Senado, Asemblea Nacional de Primo de Rivera e mesmo nas Cortes franquistas convocadas no 1943. Foi ministro no último goberno da monarquía.

A GRAN COALICIÓN FIDALGA

Se nos tempos medievais foron os Osorio e os Moscoso quen encabezaron a fronte de nobres que, unindo as súas mesnadas, pararon os pés á poderosa Mitra compostelá, no XIX serán o conde de Maceda e o marqués de Aranda os personaxes centrais dunha coalición máis pacífica, a que vía matrimonial enlazou as familias de 6 patrucios galegos, catro deles próceres do Reino. Na órbita desta irmandade de fidalgos, que se ampliou con enlaces coas novas familias de políticos profesionais, luciron unha vintena de senadores e outros tantos deputados no Congreso.

Torre de Figueroa (Abegondo) en 1975. Foto Alberto Martí Villardefrancos

Os marqueses de Santa Cruz de Ribadulla e o San Martiño de Ombreiro e os condes de Priegue e San Xoán, completan esta elitista listaxe de representantes galegos que un día puido ser un importante grupo de presión nas institucións lexislativas e no Goberno.

Francisco Javier Losada Pardo, tenente xeneral, naceu no pazo de Fefiñans en 1777, herdando da súa nai o condado de Maceda, o marquesado de Figueroa e da Atalaia e o vizcondado de Fefiñans. Casou en 1814 con Joaquina Miranda Sebastiani, nacida na Coruña, condesa de San Román e marquesa de Santa María do Villar. Foi prócer do reino e senador vitalicio. Da súa tía Rosa Losada Prado falaremos despois, agora centrémonos en tres fillos. Pilar Losada Miranda enlaza con Antonio, fillo de **Juan Nepomuceno Ozores de la Espada**, conde de Priegue e prócer do reino, nacido en Santiago. Por parte da súa nai, Antonio é señor do pazo de Anceis en Cambre. Un fillo de Pilar e Antonio, Javier Ozores Losada, foi deputado no congreso en catro lexislaturas. Ramona, outra filla de Francisco Javier, marquesa de Figueroa, casou con Juan Armada Valdés, durante seis lexislaturas deputado por Santiago no Congreso, que era fillo do marqués de Santa Cruz de Ribadulla, **Juan Antonio Armada Guerra**, nacido en Maracaibo, prócer do Reino e senador vitalicio. Filla de Juan e Ramona foi Joaquina, casada co senador, en representación da Universidade de Santiago, José Casares Gil a quen sucedeu no cargo o seu sobriño, Miguel Gil Casares. Entrambos os dous ocuparon o escano na Cámara Alta en 7 lexislaturas. Preséntanse como un dos exemplos da endogamia universitaria. O fillo de Juan e Ramona, que herdou o título de marqués de Figueroa, foi Juan Armada Losada, deputado no Congreso durante 16 lexislaturas, primeiro enfeudado en Pontedeume durante 19 anos e despois outros 13 pola circunscrición electoral da Coruña capital. Outro cuñado, Ramón Gutierrez de la Peña, tamén foi senador.

Falta por citar o terceiro dos fillos de Francisco Javier que tivo altos cargos políticos. Baltasar Losada Miranda, Conde de Maceda e San Román, foi deputado no Congreso en dúas lexislaturas e despois senador vitalicio. O fillo de Baltasar tamén foi senador vitalicio e realizou un enlace clave nesta gran coalición da nobreza fidalga. Deixámolo para despois. De momento levamos citados 3 próceres, 5 senadores e 5 deputados.

Agora volvamos co marqués de Santa Cruz nacido en Venezuela, Juan Antonio Armada Guerra, de quen xa contabilizamos un descendente. Falemos agora doutros fillos. Felisa casou co barón de Covadonga, senador. Pedro foi deputado por Oviedo e Álvaro, o primoxénito e polo tanto seguinte marqués de Santa Cruz de Ribadulla, foi deputado por Santiago durante 10 anos e despois senador vitalicio. Entre os seus fillos contabilizamos a Álvaro Armada Fernández de Córdoba, deputado e senador, a quen sucedeu un fillo, tamén chamado Álvaro, conde de Revillagigedo, senador. O primeiro Álvaro tamén tivo unha filla, Sabela, casada co marqués de Canillejas, senador vitalicio. Total parcial: 5 senadores e 3 deputados. (Sen contar os Fernández de Córdoba asturianos)

A continuación presentamos o marques de Aranda e a súa participación nesta constelación heráldica. Chamábase **José Ramón Ozores Romero**, nacido en Vilagarcía e señor de Rubiáns, mariscal de campo. Non foi prócer pero en 1838 foi senador e en 1843 senador vitalicio, polo tanto con todos os merecementos para que o consideremos como un dos patrucios fundadores da coalición. Casou dúas veces, en ambos casos con consecuencias na nosa relación. Principiemos pola prole da segunda muller, María Valderrama. Un fillo, Joaquín, mariscal de campo foi deputado no Parlamento. Outro, Juan, foi senador vitalicio; e o terceiro, Eduardo, xeneral de brigada, casou con Ramona de Prado Ozores, III marquesa de San Martiño de Ombreiro, e polo tanto filla de **José María de Prado Neira**, nacido en Lugo e o último prócer galego que nos fallaba por relacionar. Este José María, pai da noiva, ademais de consogro, era cuñado de José Ramón, pai do noivo, pois estaba casado coa súa irmá Ramona. Por tanto o matrimonio entre os fillos respectivos era entre curmáns, o que reforzaba inda máis a unión de tan importantes casas. Tiveron como vástagos a Felisa, que casou con Juan Fernández Latorre, militar e xornalista, fundador de *La Voz de Galicia* que foi deputado enfeudado en Ortigueira durante vinte anos e, finalmente, pouco antes de morrer, pola cidade da Coruña. Outro fillo de apelido Ozores de Prado foi José María, que ao longo de seis lexislaturas foi deputado ou senador, sempre representando á capital da provincia. De momento levamos citados 1 prócer, 3 senadores e 3 deputados.

Vaiamos agora cos fillos de Josefa Mosquera Novales, primeira muller de José Ramón Ozores Romero que era a que achegaba o marquesado de Aranda. O seu fillo Jacobo, que foi deputado e senador vitalicio, casou con Corina Saavedra y Cueto -filla de Angel Saavedra Ramirez de Boquedano, duque de Rivas, prócer-, irmá de Enrique, senador vitalicio e de Teobaldo, tamén senador vitalicio, e polo tanto sogro e cuñados de Jacobo. Unha filla deste matrimonio que unía un santiagués cunha toledana, foi María de la Aurora, que casou co marqués de Monsolís, deputado no congreso. Outra, Lucía Ozores Saavedra fixo un enlace, clave nesta investigación, con Baltasar Losada Torres, conde de Maceda e senador vitalicio, xa contabilizado no parágrafo adicado aos descendentes de Francisco Javier Losada Pardo. Sumemos 1 prócer, 3 senadores e 2 deputados.

Con este último matrimonio quedaban emparentados directamente as cinco casas fidalgas que constituíron tan sólido vínculo entre elas, posto que, por unha banda, Lucía era neta do marqués de Aranda e sobriña neta do marqués de San Martiño de Ombreiro, e pola outra, Baltasar era neto do conde de Maceda e sobriño neto do marqués de Santa Cruz de Ribadulla e do conde de Priegue. Quedaba o círculo perfectamente pechado.

Agora chega o momento de seguir un cabo que quedou solto. Arriba díxose que Francisco Javier Losada Pardo, un dos nosos próceres, tivo unha tía, Rosa Losada Prado. Esta casou con Vicente Felix Calderón Valdés, II conde de San Xoán e rexedor de

Santiago, fillo dun opulento emigrante a México. Pois ben, o neto, Vicente Calderón Oreiro, nacido en Santiago, IV conde de San Xoán, senador, casou con Carmen Ozores Mosquera, unha filla do marqués de Aranda que faltaba por citar. Os enlaces dos fillos de ambos os dous demostran o desexo de emparentar cos novos políticos profesionais e coas novas fortunas. Benito, o primoxénito, que foi deputado no congreso, casou con Eugenia Montero Villegas, nada menos que filla de Eugenio Montero Ríos, un dos máis poderosos e influentes políticos da II Restauración Borbónica. O fillo de ambos foi Vicente Calderón Montero Ríos, V conde de San Xoán e deputado. Tras enviuvuar, Eugenia casa con Eduardo Martínez Campos, deputado e senador. Outra Calderón Ozores, María del Carmen, casou con José Riestra López, I marqués de Riestra, banqueiro de Pontevedra, senador vitalicio. O terceiro Calderón Ozores, Joaquín, deputado e senador, casando con Dolores Bárcena de Andrés, foi xenro do I conde de Torrecedeira, senador e opulento vigués. Estes últimos enlaces achegan 5 senadores e 4 deputados (sen contabilizar a numerosa familia monterista).

Total para a grande coalición fidalga: 5 próceres, 21 senadores e 17 deputados.

Que esta cualificada minoría parlamentaria foi rendible para quen a integraban non ten a menor dúbida, atendendo a que foi unha lenta e teimosa obra de varias xeracións e que, durante décadas, permitiulles estar moi preto do poder.

Contextualizando esa época de escasa mobilidade social, coméntame un descendente desa nobreza decimonónica, que tivo a amabilidade de ler o borrador deste artigo, que debido aos círculos sociais moi restrinxidos, a endogamia era práctica xeneralizada en numerosos oficios e profesións, así como, segundo a súa experiencia familiar, moitos senadores non vivían do cargo político polo que algo habería de vocación de servizo.

